

PEDAGOGICKÁ PSYCHOLOGIE

Úvodem.

Význam pedagogické psychologie spočívá v aplikaci poznatků obecné psychologie do procesu vzdělávání a současně v širším slova smyslu do procesu výchovy vůbec. Podle M.Nakonečného¹ patří pedagogická psychologie k nejdůležitějším pomocným oborům pedagogiky. Jednotlivé oblasti psychologie jsou využívány pro formování osobnosti a v rámci vzdělávacího procesu jsou nezastupitelné při formulování výchovných a učebních cílů.

Bez znalostí a respektování zásad ontogenetického vývoje by byla pedagogická práce ochuzena o poznatky, které jsou při správném využívání výraznými pomocníky při realizaci vzdělávacích záměrů v jednotlivých věkových kategoriích. Z tohoto pohledu představuje pedagogická psychologie jedinečnou a zásadní oporu v procesu vzdělávání ve všech vzdělávacích institucích.

Dosahování výsledků ve vlastním vzdělávání zabezpečuje v plné míře pedagogický proces. Využívání psychologie je nutné pro uplatňování racionální a efektivní práci s dětmi, dospívajícími i dospělými, kteří tvoří relativně samostatné části edukačního procesu. Zde vystupuje do popředí význam psychologie osobnosti a znalost projevů a dispozičních schopností psychických funkcí v jednotlivých věkových strukturách. Právě respektování zvláštností, které se zvyrazňují v konkrétních věkových kategoriích jsou předpokladem pro dosahování dobrých výsledků ve vzdělávání a výchově.

Záměrem tohoto textu je snaha poskytnout posluchačům kurzu (a případně i dalším zájemcům) souhrnné informace z vybraných částí pedagogické psychologie. Jak je naznačeno v úvodu, jde o aplikované poznatky psychologie, které lze s úspěchem využít v různých formách pedagogické anebo manažerské praxe. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že studium pedagogických dovedností je pouze počátkem profese, která vyžaduje dlouhodobou a soustavnou péči o osobní odborný rozvoj každého účastníka. Získání patřičné erudice je záležitostí soustavné práce na sobě samém, kdy se odborné znalosti kombinují se získanými zkušenostmi a jako celek vytváří předpoklady pro úspěšnou práci pedagoga.

Vývoj jedince ve společnosti je charakterizován snahou dosáhnout co největšího úspěchu, moci, postavení, uznání a osobních požitků. Souběžně se setkáváme s jevy spočívajícími svojí podstatou v nejistotě, problémech se zaměstnáním, se složitostmi vztahů mezi lidmi, které se projevují nejen v podmínkách nám důvěrně známých, ale i v nahodilých případech. Potřeba a nutnost řešení těchto problémů vyvolávají různou míru nespokojenosti a napětí, které nachází své místo v prožívání a posléze jednání člověka. Řada negativních jevů, které nejsou řešeny s příslušným nadhledem a odborností, se v současnosti projevují například ve vzniku různých forem závislostí (drogových i nedrogových forem), s následnou možností vazby na různé skupiny (např. na organizovaný zločin). To vše tvoří podmínky pro vznik problémů a zátěžových situací, jejichž důsledky pociťuje stále větší počet obyvatelstva. K těmto problémům postupně přibývají důsledky jednání, na kterých má lidstvo jako celek jistě nemalý podíl, ale ovlivnit jejich působnost může jen zčásti. Jde o nárůst teritoriálních, oblastních živelných pohrom a katastrof, které sice nejsou vždy primárně zapříčiněny přímou lidskou činností, nýbrž vznikly jako důsledek dlouhodobého vývoje prostředí světa, ve kterém se člověk realizuje prostřednictvím své činnosti. Tyto jevy můžeme označit jako náhodné (či spíše následné), jako typické atributy života v současnosti..

¹ NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Akademia, 1997. ISBN 80-200-0625-7. s. 401an.

Nedílnou součástí a výsledkem dlouhodobého působení nejrůznějších vlivů převážně negativního typu je i stres, který se stává aktuálním a závažným tématem hlavně svými dopady na psychiku jedince. Je součástí jak osobního, tak i pracovního života a nevyhýbá se žádnému věkovému období. Spěcháme do práce, řídíme jednání, řešíme konflikty na pracovišti, máme problémy s ekonomickou situací v domácnosti. Vznikají nedorozumění v rámci rodiny, se spolupracovníky nebo sousedy. Zvládáme obtížně pracovní úkoly, po práci spěcháme domů, přijde neočekávaná návštěva, dorůstající děti zlobí, objeví se potíže s financováním domácnosti. To vše jsou projevy se kterými se člověk běžně setkává, denně je nějakým způsobem řeší a svým osobitým způsobem se s nimi vyrovnává..

V osobním i pracovním životě jsme ovlivňováni řadou faktorů, které mají objektivní, subjektivní, dlouhodobou i situační povahu. Vlivy, kterými na nás působí, se pak promítají do našeho zdraví, psychické pohody, spokojenosti a především pak do kvality a hodnoty pracovního výkonu, který je základním předpokladem prosperity a efektivnosti naší práce. Vlivem konkurenčního prostředí jsou firmy a organizace stále více nuceny k tomu, aby vytvářely pracovní podmínky vedoucí k vytvoření optimálních podmínek pro rozvoj a zvyšování produktivity práce, a současně k vytvoření podmínek spokojenosti zaměstnanců. Aktuální se tak stává otázka řešení psychologických problémů pracovního procesu se všemi průvodními vlivy.

Obvykle těžce hledáme období, kdy bychom byli úplně spokojeni s jeho průběhem. Vždy a za každých podmínek nám něco chybí či přebývá, a ve svých důsledcích způsobuje naši vnitřní nestabilitu v prožívání a ovlivňuje naše jednání, v důsledku toho pocítujeme různý stupeň nespokojenosti, rozlady či přímo zátěž.

U každého člověka lze nalézt události, které se výrazně odrazily v jeho životě a na které vzpomínáme rádi, anebo bychom na ně raději zapomněli. Události vnímáme v toku života různě, na některé se vysloveně těšíme, jiné bychom raději ze své mysli vytěsnili, některé se snažíme svým jednáním obcházet. Ale všechny představují neodmyslitelnou součást našeho žití. Záleží jen na nás, jaký způsob řešení jsme schopni realizovat. Člověk se průběžně učí, vytváří a osvojuje si vlastní způsoby regulace vnímaných prožitků a s pomocí vrozených a rozvíjených dispozic je řeší.

Společenství lidí, se kterými přicházíme do styku nás průběžně ovlivňuje a formuje. My na jejich podněty odpovídáme podle toho, v jakém stavu a psychické dispozici se momentálně nacházíme. Každý člověk reaguje na vnější podněty jinak – někdo prudce a rozhodně na jakýkoliv podnět se kterým osobně nesouhlasí, druhý s rozvahou a snahou jednání protějšku pochopit. Podle zkušeností právě projevy rozdílnosti v názorech způsobují u lidí nespokojenost a mohou vyvolat konfliktní situaci. Pod tlakem svých názorů se dostávají do situace výrazného oponenta a pokud situaci nezvládnou, pak i do potíží a problémů. Lidé se špatným nebo nesprávným stylem vyrovnávání se s projevy zátěže prožívají v životě daleko víc krizových stavů nežli ti, kteří si v průběhu života vypěstovali svůj vlastní a racionální přístup k jejich řešení. Proto je pro každého člověka významné, aby dokázal správným způsobem danou situaci posoudit a podle osobního rozhodnutí ji řešit.

Základní projevy lidské psychiky, projevy zátěže a jejím obecným průběhem a také s druhy a způsoby možných řešení je spojena pedagogická psychologie. Proto je část textu je věnována vybraným částem aplikované psychologie s cílem poskytnout základní poznatky obecné psychologie, vývojové psychologie a psychologie pedagogické.

Učební text je nutné pro podrobnější studium doplnit vybranými kapitolami z řady již vydaných publikací renomovaných autorů, kteří se problematikou psychologie zabývají. Seznam doporučených autorů je samostatnou částí.

PEDAGOGICKÁ PSYCHOLOGIE

Postavení psychologie v systému pedagogické psychologie

Psychologie má specifické postavení v systému věd. Má některé znaky věd přírodních, některé společenských, popřípadě se v některých souvislostech jeví jako věda hraniční.

V praxi může psychologie pomáhat tam, kde je zapotřebí :

- poznávat lidi
- působit na lidi
- uspořádat podmínky, ve kterých lidé žijí a pracují

Zvláště velký význam má pro výchovnou praxi.

Výchovná praxe : cílevědomé, soustavné formování člověka podle stanovených výchovných cílů, kdy je potřeba řešit otázky :

- jak poznat u člověka (zvláště mladého) schopnosti, motivy, charakter
- kterými metodami učení a jejich využitím je možné docílit co největšího efektu
- jak pracovat s průměrnými, event.podprůměrnými žáky
- jak se formují zájmy mladých lidí ...atp.

Obecně lze říci, že : **pedagogická psychologie je odvětví psychologie, které zkoumá z psychologického hlediska otázky pedagogické praxe. Pomocí psychologických metod a postupů analyzuje podmínky, průběh a výsledky výchovy a vyučování. Zkoumá člověka, jeho činnost , učení a formování osobnosti v podmínkách výchovy.**

Na podkladě toho pedagogická psychologie přispívá k vytvoření pedagogické teorie, zejména k rozpracování teorie výchovy a didaktiky. Je přínosem i pro vzdělávání učitelů a ostatních pedagogických pracovníků v rámci využití psychologických poznatků, zásad a metod při plnění úkolů ve výchovné praxi. Přispívá současně k rozvoji psychologické teorie.

Nenahrazuje pedagogiku, ale pedagogika bez pedagogické psychologie (a též bez sociologie, psychohygieny a dalších oborů) by se v současném stadiu nemohla plně rozvíjet.

Předmět pedagogické psychologie :

Studuje změny forem chování a struktury osobnosti, které jsou navozeny záměrným, cílevědomým učením; hledají se také optimální podmínky rozvoje osobnosti. Jde tedy o výzkum psychologických zákonitostí výchovně vzdělávacího procesu ve škole a v mimoškolních zařízeních.

V užším pojetí :

Pedagogická psychologie je studiem změn psychiku individua vlivem výchovy, vyučování a zdělávání.

V širším pojetí :

Výzkum souhrnu psychologických zákonitostí výchovy vyučování a vzdělávání.

Psychologie má složitý předmět zkoumání; proto se od filozofie oddělila jako samostatná věda později než fyzika, chemie, biologie apod.vědy.

Významným mezníkem vývoje psychologie v Evropě byl vznik první psychologické laboratoře v roce 1879 v Lipsku. V období 1.světové války se praktické využití psychologie rozšířilo hlavně v oblasti diagnostiky osobnostních dispozic pro vybrané obory činnosti.

V počátku 20.let minulého století psychologové začínají pracovat ve školách, v průmyslu, zdravotnictví a význam psychologie jako samostatného oboru stoupá. Po 2.světové válce a po uměle vytvořeném útlumu vlivem politických zásahů v 50tých letech se význam psychologie jako samostatného i aplikovaného oboru dále rozvíjel a v současnosti má v celém systému základních věd své pevné místo.

Obecná psychologie řeší základní teoretické otázky a celkový psychický obraz člověka; souvisí s dějinami psychologie a psychologickou metodologií.

Psychologie osobnosti : Zkoumá osobnost, její strukturu, formování osobnosti a rozdíly mezi lidmi.

Psychofyziologie : hraniční disciplína; jsou styčné otázky psychologie a fyziologie; aspekty vnímání, učení, emocí, pozornosti.....

Sociální psychologie : zkoumá společenské aspekty v psychologické problematice, působení společnosti na formování osobnosti i v jednotlivých psychických procesech, komunikaci, ve vztazích mezi lidmi apod.

Vývojová psychologie : zkoumá vývoj člověka jako druhu a také vznik lidské psychiky; postihuje psychické změny v historii vývoje lidstva, zejména v oblasti ontogenetického vývoje.

Patopsychologie : zkoumá psychické poruchy, jejich projevy, vznik a vývoj. Někdy je zdůrazňováno, že je oborem zaměřeným převážně prakticky – k diagnostice, terapii a prevenci. Obory se však ve svých projevech často překrývají , doplňují a spolupracují.

Okruhy problémů, jimiž se pedagogická psychologie zabývá

Je odvětvím psychologie, které zkoumá z psychologického hlediska otázky pedagogické praxe. Psychologicky analyzuje podmínky, průběh a výsledky výchovy a vyučování. Zkoumá člověka v jeho činnosti, učení, formování osobnosti v podmínkách výchovných činností. Přispívá k vytvoření pedagogické teorie, zvláště rozpracování teorie výchovy a didaktiky, vzdělávání učitelů a ostatních pedagogických pracovníků, k využití psychologických poznatků, zásad a metod pro plnění úkolů ve výchovné praxi.

Úloha učitele ve vzdělávacím procesu

Pedagogická psychologie uznává hlavní úlohu učitele ve vyučovacím procesu, ale v nemalé míře klade důraz na vlastní aktivitu žáka, zvláště na jeho osobní podíl na učení. Vychází přitom z koncepce, která charakterizuje proces průběhu poznávání u lidí tak, že probíhá od živého nazírání k abstraktnímu myšlení a od něho k praxi. Rozděluje se na dvě základní složky, na poznávací a činnostní, které by měly vystupovat v jednotě. Jestliže má být vyučovací proces úspěšný, musí být respektovány zákonitosti psychiky žáka, studenta, posluchače.

Správně řídit vyučovací proces znamená:

a) správně vybrat a uspořádat učební materiál, který si mají žáci osvojit v souladu se svými psychickými předpoklady a v souladu se zákonitostmi procesu osvojování,

b) vyučovací proces vést v souladu se zákonitostmi a zvláštnostmi poznávacího procesu žáků, tj. znát a využívat činitele a zákonitosti uplatňující se při osvojování vědomostí, zručností a návyků u žáků, znát příčiny zaostávání žáků v učení a předcházet jim,

- c) za aktivní pomoci žáků organizovat vyučování tak, aby si žáci vytvořili co nejlepší podmínky osvojování, např. zařazení do skupin, správné rozvržení vyučovací hodiny, udržení disciplíny, pořádku, utvoření vhodného psychického klimatu, mikroklimatu, atd.,
 - d) používat takové vyučovací metody, které jsou odpovídající povaze učebního materiálu a duševní vyspělosti žáků, a které zabezpečí maximální efektivnost vyučování,
 - e) uplatňovat didaktické zásady a vyučovací postupy tak, aby bylo vyučovacích cílů dosaženo v plném rozsahu, tj. aby v souladu se vštěpením požadovaných vědomostí, zručností a návyků se rozvíjela i žákova osobnost,
 - f) učitel má soustavně sledovat, jak probíhá učební činnost žáků, jaké jsou její výsledky, aby se vyučování vyvíjelo úspěšně.
- Správně řídit vyučovací proces proto znamená soustavnou práci s posluchači, hodnotit průběh a dosahované výsledky žáků v procesu edukace.